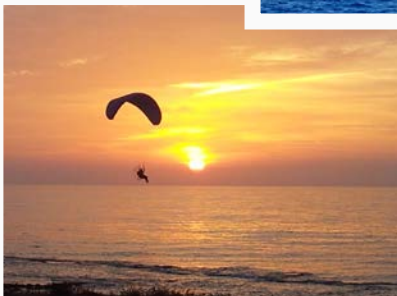
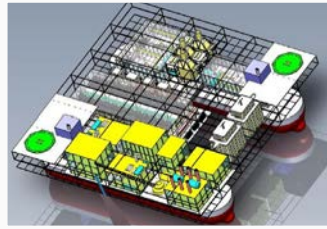

הערכה אסטרטגית ימית ל ישראל 2016/17

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב
ערך והפיק: אהוד גונן

פרק 2: הים האדום והמפרץ הפרסי והשפעות מכיוון האוקיאנוס ההודי

בני בן ארי

כללי

אדמירל אלפרד מאהאן, הגאואסטרטג של הצי האמריקני, קבע באחת מאמרותיו, "השולט באוקיאנוס ההודי ישלוט באסיה". גורל העולם ייקבע במים אלו.¹

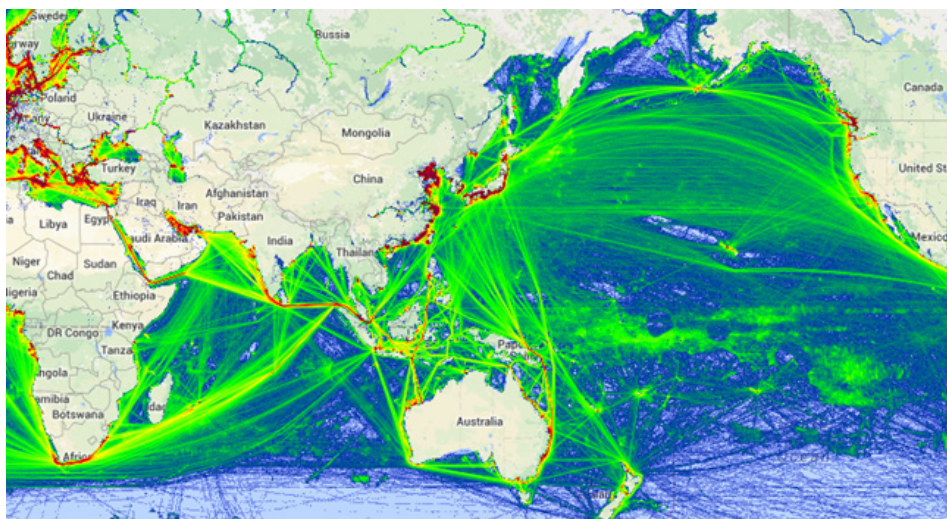
בשנת 2015 הפליגו באוקיאנוס ההודי ובשלוחותיו כ-100,000 כלי שיט, שהובילו כ-60% מתנועת הסחר הימי העולמי, כולל מחצית מכמות המכולות, שליש מכמויות המטען הכללי, 80% מתנועת המכליות ו-50% מהדייג. כל זה לא כולל את התנועה הלא חוקית המתקיימת ואיזור, כמו הברחת סמים, הברחה של מהגרים לא חוקיים, ופיראטיות ימית.

לחלק ניכר מהמדינות השוכנות לחופי האוקיאנוס ההודי יש עניין אסטרטגי, כלכלי ומדיני גם באזורים ימיים המרוחקים מהמדינה עצמה. בשנים האחרונות חשיבותו של האוקיאנוס ההודי ושל שלוחותיו עלה מאוד, בעיקר בגלל התנועה הימית הרבה המתועלת למספר נקודות אסטרטגיות (נקודות משנק, Chock Points). נקודות משנק אלו כוללות את תעלת סואץ, את מצרי מלקה, את מצרי הורמוז, את מצרי באב אל-מנדב ונקודות נוספות. בהתאם, עידכנו המדינות בזירה, ובראשן הודו וסין, את האסטרטגיה הימית שלהן, והן מגבירות את מידת העניין והפעילות הימית והמבצעית שלהן במרחב זה.

החלק הצפון-מערבי של האוקיאנוס ההודי, הכולל את אזור הים הערבי ואת השלוחות של המפרץ הפרסי ושל הים האדום, הוא בעל חשיבות אסטרטגית רבה. הים האדום המהווה את השלוחה הצפונית-מערבית של האוקיאנוס ההודי, מוביל אל תעלת סואץ, אשר הורחבה ב-2015. דרך נתיב זה עובר מרבית הסחר שבין מזרח אסיה לאירופה. זהו גם הנתיב הימי מאסיה לנמל אילת.

המפרץ הפרסי, המהווה את השלוחה של האוקיאנוס ההודי המפרידה בין חצי האי ערב לאיראן, הינו בעל חשיבות כלכלית וגאואסטרטגית עצומה, בעיקר כמקור לנפט גולמי (הפקה) וכמקום ייצוא של נפט זה במכליות לרחבי העולם. בהקשר הישראלי, משמש המפרץ הפרסי במקרים רבים כתחנת מוצא להברחה ולהעברה של נשק שמקורו באיראן

1 Alfred Mahans; "Whoever controls the Indian Ocean will dominate Asia, the destiny of the world will be decided on its waters", CHINA IN INDIAN OCEAN REGION edited by Dr. Sidda Goud, Manisha Mookherjee.

איור 2.1 האוקיאנוס ההודי, נקודות המשנק וצפיפות נתיבי התנועה הימית העולמית בשנת 2014

לארגוני טרור פלסטינים. האוניות הנושאות את הנשק מגיעות בדרך כלל לנמל פורט סודאן שלחופי הים האדום. משם מובל הנשק בדרך יבשתית למצרים ולחצי האי סיני, כמו במקרה אוניית הנשק 'קארין איי' שנתפסה בינואר 2002, והאוניה 'קלוס סי', שנתפסה במרץ 2014.²

באזור מערב האוקיאנוס ההודי, כולל הים הערבי ושלוחותיו, קיימת נוכחות של הצי האיראני במסגרת כוח איראני עצמאי למלחמה בפיראטיות. כוח זה הראה נוכחות ימית איראנית באזור מצרי באב אל-מנדב במסגרת מבצע 'סופה נחרצת'³ נגד החות'ים, ארגון מיליטנטי אסלאמי-שיעי שפועל בתימן נגד המשטר ואשר נתמך על ידי האיראנים. באוקטובר 2016 (לאחר הסיום הרשמי של המבצע בשנת 2015) תקפו החות'ים – באמצעות טיל חוף-ים C-802 ספינה של איחוד האמירויות (UAE) באזור מצרי באב אל-מנדב. הספינה נפגעה קשה. באוקטובר 2016 הותקפה באותו אזור, בשני אירועים שונים, המשחתת האמריקנית 'מייסון'. המשחתת יירטה את הטיילים שנורו עליה ויצאה מהתקריות ללא פגע.

אזור הים הערבי ידע גם מספר תקיפות של ארגונים אסלאמיים סונים. בין היתר ניתן לציין את התקיפה בנמל עדן באוקטובר 2000 של המשחתת האמריקנית 'קול' בנמל עדן על

2 הודעת דובר צה"ל <http://www.idf.il/1133-20437-HE/IDFGDover.aspx>

3 מבצע צבאי בהשתתפות קואליציה של מדינות ערביות ומוסלמיות (סוניות) שהחל במרץ 2015 במטרה להדוף את המורדים החות'ים שכבשו חלקים נרחבים מתימן, ולסייע לנשיא המודח עבד רבו מנסור האדי להשתלט מחדש על המדינה.

ידי סירת מתאבדים מארגון אל-קאעידה, ואת התקיפה של הנמל המסחרי בעיר מוקאללה (Mukalla) באפריל 2016, שבמסגרתה תקף פלג מקומי של ארגון אל-קאעידה (Al-Qaeda in the Arabian Peninsula) באמצעות סירות נפץ את תשתיות הנמל. באזור המערבי של האוקיאנוס ההודי פועל, על פי החלטת מועצת הביטחון, כוח משימה משולב למלחמה בפיראטיות, במקביל לו כוחות עצמאיים של כמה מדינות נוספות.

ציים חשובים בזירת האוקיאנוס ההודי

הצי ההודי והאסטרטגיה הימית של הודו

בחינה של הפעילות והאסטרטגיה של הודו מראה כי היא רואה עצמה כמדינה המשפיעה המרכזית על המתרחש באוקיאנוס ההודי. לתפיסה זו יש ממד היסטורי, מאחר והודו משמשת מזה עשורים כעורשת של האימפריה הבריטית בכל הקשור לשליטה באוקיאנוס ההודי, וממד אסטרטגי, שמקורו בשנות השמונים של המאה הקודמת, תקופה שבה התחילה הודו לפתח צי גדול ומודרני בעקבות השינויים וההתפתחויות בדרישות הביטחוניות בימים. בהמשך, התפתחה התפיסה האסטרטגית ההודית – לכוז הרואה ובאוקיאנוס ההודי ובחלק המערבי של האוקיאנוס השקט יחידה אחת (The Indo-Pacific).

חיל הים ההודי קבע והרחיב משמעותית את האזורים הימיים שבהם יש להודו עניין אסטרטגי בהם וחילק אותם לשתי קבוצות. הראשונה היא של אזורים בעלי חשיבות ראשונית, והשנייה היא אזורים בעלי חשיבות משנית. האזורים כולם כוללים את כל האוקיאנוס ההודי ואת הימים המקושרים אליו במישרין או בעקיפין.

הקבוצה הראשונה של האזורים הראשוניים כוללת את כל חופי הודו ואת האזורים המוגדרים בחוקת הים (מים טריטוריאליים, EEZ וכולה). בנוסף, כוללת קבוצה זו את הים הערבי, את מפרץ בנגל ואת ים אמדמאן, (כולל חופיהם), את המפרץ הפרסי (כולל החופים), את מפרץ עומאן ומפרץ עדן, את הים האדום וחופיו, את דרום מערב האוקיאנוס ההודי, ואת כל נקודות המשנק (Chock Points) בזירה, כולל כל האזורים שבהם עוברים קווי הסחר הימי בהודי ונתיבים להובלת נפט.

הקבוצה השנייה, של האזורים המשניים, כוללת את דרום-מזרח האוקיאנוס ההודי, ואת המקומות שבהם הוא מתחבר לאוקיאנוס השקט; את דרום ים סין ומזרחו, את מערב האוקיאנוס השקט, את דרום האוקיאנוס ההודי (כולל אנטארקטיקה), את האזורים שבהם יש להודו עניין פוליטי וכלכלי, ואת האזורים שבהם יושבת פזורה הודית.

הגדרת האזורים והרחבתם מצביעה ללא ספק על כוונתו של הצי ההודי לנקוט עמדה ולהיות מעורב בצורה פעילה יותר בזירה. דוגמה לכך הם אזור המפרץ הפרסי, אזור הים

האדום ואזורים נוספים, אשר הפכו לאזורים בעלי חשיבות ראשונית על אף ריחוקם מחופי הודו. ים סין הדרומי, לעומת זאת, למרות האירועים והפעילות המתרחשים בו בשנים האחרונות, נמנה עם קבוצת האזורים המשניים, כנראה מתוך כוונה להימנע ממעורבות ישירה בעימותים בין הצי ההודי לצי הסיני.

במסגרת בניית הכוח הימי ההודי יש לציין במיוחד את הכניסה לשירות מבצעי של הצוללת הגרעינית ההודית הראשונה INS Arihant בפברואר 2016. הגוף של צוללת זו, המונעת בכוח גרעיני ויכולה לשאת טילים ארוכי טווח בעלי ראש נפץ גרעיני, הושק כבר בשנת 2009. מאז עברה הצוללת סדרה של מבדקי ים ומבדקים של מערכות הנשק שעל סיפונה.⁴

חיל הים ההודי מצויד גם בזרוע אווירית הכוללת, בנוסף למטוסי מיג 29 על נושאות המטוסים, גם מספר גדול של מסוקים הממוקמים על כלי השיט לשם התראה ולוחמה נגד צוללות, ושמונה מטוסי P8I חדישים מתוצרת בואינג, מצוידים בטילי 'הרפון', במטוסים ללא טייס ובאמצעים משוכללים נוספים לצורך ביצוע משימות של סיור ימי ואיתור צוללות.

איור 2.2 כלי שיט של הצי ההודי

הצי של ערב הסעודית

ערב הסעודית היא ייצואנית הנפט הגדולה בעולם. מבחינה גאוגרפית היא מוקפת בשלוש נקודות משנק, כך שביטחון ימי ואסטרטגיה ימית מהווים עבודה עניין בעל חשיבות מהמעלה הראשונה. יריבתה המסורתית של ערב הסעודית במרחב היא איראן. היריבות מונעת מהשוני באידאולוגיה הדתית ומהקרע בין הרוב הסוני למיעוט השיעי באסלאם. העובדה שהמפרץ הפרסי משמש גוף מים המפריד בין שתי המדינות מחייב את ערב

הסעודית להחזיק ביכולות ימיות כדי לבלום את סכנת ההתפשטות האיראנית, שכבר איימה בעבר במפורש לסגור את מצרי הורמוז.⁵

ההתפתחות של הצי הסעודי ככוח אפטרופוס (guardian force) במפרץ הפרסי ובים האדום החלה למעשה עוד בשנת 1972, עם תחילתה של התכנית להרחבת הצי (the Saudi Naval Expansion Program – SNEP) בשיתוף ארצות הברית ובסיועה. מטרת התכנית היתה הגדלה ומודרניזציה של כלי השיט ושל הבסיסים בשתי הזירות, בעיקר על מנת לאזן את הכוח הימי של ערב הסעודית מול הצי של השאח' האיראני. לאחר המהפכה באיראן, בין השנים 1980-1990, תוגבר הצי הסעודי בפריגטות מתוצרת צרפת. בשנת 2013 נרכשו מארה"ב עשרות ספינות סיוור קלות מסוג Mark V, בעיקר כדי להגן על מתקני הנפט ועל אזורי המים הכלכליים הבלעדיים של סעודיה. כל כלי השיט הגדולים כיום מצוידים במערכות נשק מודרניות והם נושאים טילי ים-ים וטילי ים-אוויר. בנוסף, עומדים לרשות חיל הים הסעודי כמה עשרות מסוקים (חלקם מוצבים על כלי שיט) לצורך פעילויות של סיוור, גילוי ונצ"ל.

באוקטובר 2015 אישרה ארה"ב באופן עקרוני מכירה של ארבע ספינות (Littoral Combat Ship – Freedom) מדגם Freedom, ושל ציוד נלווה נוסף לערב הסעודית. שוויה הכולל של העסקה עומד על 11.5 מיליארד דולר.⁶ כמו כן, על פי פרסום לא רשמי, מבקשת סעודיה לרכוש מגרמניה כמה צוללות מדגם 209, ולהגדיל בעתיד את צי הצוללות, אם כי בינתיים נראה שסעודיה עדיין רחוקה מרחק רב מרכש מסוג זה.⁷

איור 2.3 כלי שיט של הצי הסעודי

TheTower.org Staff, Iranian General Threatens to Shut Down Straits of Hormuz if U.S. "Makes a Small Mistake", the Tower Magazine, July 29, 2016, <http://www.thetower.org/3712-iranian-general-threatens-to-shut-down-straits-of-hormuz-if-u-s-makes-a-small-mistake/> 5

הודעת הסוכנות לשיתוף פעולה ביטחוני של צבא ארה"ב http://www.dsca.mil/sites/default/files/mas/saudi_arabia_15-68.pdf 6

Defense News. Retrieved 24 December 2014. 7

הצי האיראני

הצי האיראני הוא אולי הזרוע הצבאית החשובה ביותר של צבא איראן. התלות הכלכלית של המדינה בייצוא נפט מחייב, מנקודת מבטה של איראן, שהנתיב העיקרי שלה לסחר בנפט (ובסחורות אחרות), דהיינו המפרץ הפרסי יהיה פתוח לתנועה של מכליות ואוניות סוחר איראניות.

זרוע הים האיראנית מורכבת משני חילות ים נפרדים. הראשון הוא חיל הים, המהווה חלק מצבא איראן (The Islamic Republic of Iran Navy – IRIN), והשני הוא חיל הים של משמרות המהפכה (IRGC – The Revolutionary Guards Navy). בין שני החילות ישנה חפיפה מסוימת מבחינת תחומי האחריות והביצוע, אבל קיים שוני מהותי באמצעי הלחימה, באימונים ובתורות הלחימה.

ה-IRIN (חיל הים האיראני) הוא צי קונבנציונלי שנועד לבצע משימות חופיות ומשימות בלב ים, והוא מצויד בכלי שיט מסוגים שונים (כולל צוללות) ובאוויריה. תחום האחריות העיקרי שלו הוא להוות קו הגנה ימי במפרץ הפרסי ובמפרץ עומאן, אך פעילותו ככוח תקיפה ימי מגיע עד לים האדום וליים התיכון לכיוון צפון; לאוקיאנוס האטלנטי לכיוון מערב; ולמזרח האוקיאנוס ההודי והאוקיאנוס השקט, כולל ביקור אונית הצי בסין. נוכחות הצי במרחקים אלו מהווה המשך למדיניות האיראנית הדוגלת בנוכחות הרחק מעבר למפרץ הפרסי. חלק מפעילותו המבצעית של חיל הים האיראני כוללת גם הגנה על אוניות איראניות מפני פיראטים במערב האוקיאנוס ההודי (ככוח ימי עצמאי, שלא במסגרת כוח המשימה הימי המשולב (CMF)). יש לציין כי הצי האיראני מבצע גם פעילות מבצעית בים הכספי.

ה-IRGC (חיל הים של משמרות המהפכה) אחראי להגנה על המפרץ הפרסי, והוא פועל מבסיסים הממוקמים על איים במצרי הורמוז ולאורך החוף האיראני. חיל הים של משמרות המהפכה מורכב בעיקר מכ-1,500 כלי שיט קטנים ומהירים המצוידים בטילים מונחים וברקטות לתקיפה של מטרות בחוף ושל כלי שיט גדולים, בלוחמה אסימטרית בטקטיקה של 'פגע וברח'. נושא המיקוש הימי מפותח מאוד בתורת הלחימה האיראנית. האיראנים מצוידים במוקשים מתקדמים טכנולוגית מייצור מקומי או מכאלו שנרכשו מסין ומרוסיה. המיקוש לסגירת המצרים ולמניעת תנועה של כלי שיט, אמור להיות מבוצע, במקרה הצורך, על ידי צוללות ועל ידי סירות תקיפה. כבר לפני זמן רב איראן הצהירה שבכוונתה לסגור, באמצעות הצי, את מצרי הורמוז לתנועה של כלי שיט במקרה של עימות צבאי עם ארה"ב (לפרטים נוספים, ראה הפרק הייעודי על הצי האיראני).

הצי המצרי

הצי המצרי נחשב לצי הגדול והמודרני ביותר במזרח התיכון ובאפריקה. מדובר בצי הפועל בשתי זירות; הים התיכון והים האדום. תעלת סואץ, המקשרת בין שתי הזירות, מאפשרת העברה של כלי שיט מזירה לזירה. מאז סוף שנות השבעים השתנה תפקידו של הצי. מלחימה אפשרית מול ישראל ומול לוב בים התיכון ובמפרץ סואץ, התרחבו משימותיו של הצי המצרי לפעילות בים האדום, תוך ביצוע של סיורים ושל הגנה על אזורי המים החופיים ועל המים הכלכליים הבלעדיים של מצרים. בנוסף, גברה במהלך השנים החשיבות של משימות נצ"ל.

המצב הפוליטי הפנימי, הקיצוניות המוסלמית, ואי היציבות במדינות השכנות (ובעיקר סודאן), תרמו גם הם לשינוי במשימות הצי בים האדום. עם הגורמים החשובים הנוספים בשינוי במשימות הצי ניתן למנות גם את התקיפות הפיראטיות בים האדום ואת תקיפות התיירים לחופי הים האדום בידי גורמים קיצוניים. כל אלו הובילו, לאחר שנים של קפיאה על השמרים, לתהליך מתמיד של מודרניזציה וגידול בצי. מאז תחילת שנות השמונים הוחלפו כלי השיט הישנים, שהיו ברובם מתוצרת רוסית, בכלי שיט מתוצרת סין ומדינות המערב. כמו כן, הושלמה עסקה לרכישת ספינות מארצות הברית, וזאת על מנת לתגבר את היכולת הימית של הצבא המצרי ולשמור על מעמדו כצי הגדול והחזק ביותר במזרח התיכון.

למרות שרוב כלי השיט המצרים מוצבים בים התיכון (בבסיסים הימיים באלכסנדריה ובפורט סעיד), חל תגבור משמעותי של הצי המצרי גם בשני בסיסים מרכזיים בים האדום (ערדקה וספאג'ה). ספינות המפליגות מבסיסים אלו עורכות בדיקות אקראיות (או על פי מודיעין) כדי לאתר הברחת נשק על ידי אוניות סוחר או ספינות דיג המגיעות לנמלי מצרים, או ספינות הנמצאות בדרכן לתעלת סואץ. באפריל 2013 לדוגמה, נעצרה אוניית סוחר ששטה תחת דגל טוגו, עם כניסתה למים הריבוניים של מצרים בים האדום. במחסני האוניה נמצא משלוח של נשק כבד. הנשק הוחרם בנמל ספג'ה.

במסגרת היחסים ההולכים ומתהדקים בין מצרים לערב הסעודית, קיימו הצי המצרי והצי הסעודי אימונים משותפים בים האדום במטרה להגביר את יכולות שיתוף הפעולה ביניהן ברמה האסטרטגית והימית "על מנת לקבוע יסודות לביטחון וליציבות במזרח התיכון".⁸ הידוק הקשרים בין מצרים לערב הסעודית הגיע לשיאו בהסכם שנחתם באפריל 2016,

8 Egyptian–Saudi Maritime Maneuver Underway in Red Sea <http://thecairopost.youm7.com/news/136750/news/egyptian-saudi-maritime-maneuver-underway-in-red-sea>

אשר במסגרתו הועברו האיים טיראן וסנפיר ממצרים לערב הסעודית (מהלך שנתקל בהתנגדות בית המשפט העליון במצרים).

הצי המצרי כולל נושאות מסוקים חדישות, ארבע צוללות מדגם 209/1400, ארבע צוללות מדגם 'רומיאו', 11 פריגטות, שש קורבטות, 25 נחתות מסוגים שונים, 45 ספינות טילים לכל הפחות, שמונה ספינות נצ"ל; 23 שולות מוקשים, 9 מכליות, ארבע אוניות אספקה וסיוע; וחמש אוניות אימון. בנוסף למשמר החופים, פועלות במימי החופים ובאזורים של המתקנים הימיים 180 ספינות סיור מהירות.

איור 2.4 כלי שיט של הצי המצרי

הצי הפקיסטני

במשך שנים רבות דירגה המדיניות הפקיסטנית את הצי בעדיפות משנית לעומת צבא היבשה וחיל האוויר. אף על פי שלפקיסטן, כמדינת ים השוכנת בין איראן להודו, היה אמור להיות עניין רב בכלכלה ובאסטרטגיה ימית, רק משנת 2001 התחיל הצי לעבור תהליך של מודרניזציה. השינוי התרחש הודות למעורבותה של פקיסטן במלחמה בטרור. הצי הגדיל והרחיב את תחומי פעילותו המבצעית, הן בזירה הלאומית והן בזירה הבינלאומית, נגד איומי טרור בדרך הים, הברחת סמים ומלחמה בפיראטיות הימית, כולל השתתפות

בכוחות המשימה של האו"ם ללוחמה בפיראטיות במפרץ עדן ובקרן אפריקה. מרבית כלי השיט של הצי הפקיסטני הם מתוצרת מקומית או מתוצרת סין, אם כי חלק מכלי השיט הם מתוצרת מדינות המערב, כולל ארה"ב, אנגליה וצרפת.

לרשות הצי הפקיסטני עומדות 10 פריגטות, שלוש שולות מוקשים, 13 ספינות טילים, 10 ספינות עזר, 12 רחפות, 17 ספינות משמר, 6 ספינות סיוע.

האווירייה של הצי כוללת עשרה מטוסי נצ"ל, 7 מטוסי סיור ימי, ארבע מטוסי ל"א; 12 מסוקי נצ"ל וכ-35 מטוסי תקיפה סיניים מדגם JF-17.

כמו כן עומדות לרשות הפקיסטנים שלוש צוללות אוגוסטה מדגם B90, שתי צוללות אוגוסטה מדגם 70 ושלוש צוללות תקיפה למים רדודים. על פי פרסומים מקומיים, הוזמנו מסין שמונה צוללות מדגם 205, שחלקן ייבנה בסין וחלקן בפקיסטן עד 2028.⁹ כמו כן ניתנו הצהרות על תכנית לבניית צוללת גרעינית כדי לענות לאתגרים בכל הקשור לבנייה של צוללות מונעות בהנעה גרעינית. אם כי נראה שהדרך להבשלתן לכדי רכש ממשי עדיין ארוכה.¹⁰

איור 2.5 כלי שיט של הצי הפקיסטני

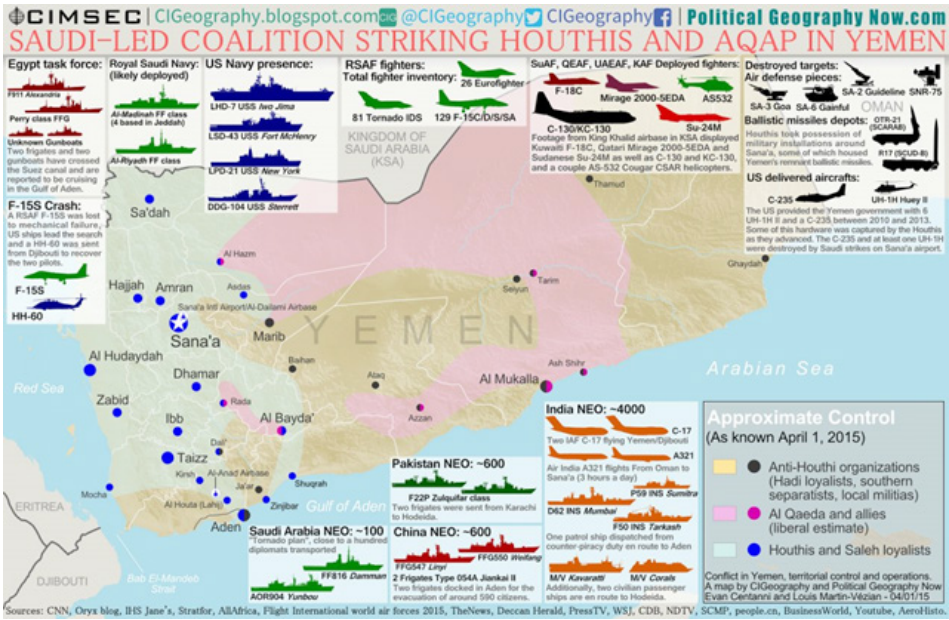
<http://thediplotmat.com/2016/08/china-to-supply-pakistan-with-8-new-stealth-attack-submarines-by-2028> 9

<http://quwa.org/2016/05/11/part-1-will-pakistan-now-seek-nuclear-submarines> 10

הצי האמריקני באוקיאנוס ההודי, במפרץ הפרסי ובים האדום

מאז נסיגת הבריטים בשנות השבעים 'ממזרח לסואץ', מספקת ארצות הברית את הערבות העיקרית לחופש השיט באוקיאנוס ההודי ובשלוחותיו ולביטחונו של שיט זה. שלושה ציים נפרדים של חיל הים האמריקני פועלים באוקיאנוס ההודי. שנים מהם – הצי השישי והצי השביעי – פועלים גם באוקיאנוס האטלנטי ובאוקיאנוס השקט, בהתאמה. רק הצי החמישי, המוצב בבחריין, פועל על פי הגדרת תפקידו בדרום המזרח התיכון, לחופי פקיסטן, בקרן אפריקה ובאוקיאנוס ההודי. הפעילות הימית מתבצעת תחת הפיקוד של מרכז צי (U.S. Naval Forces Central Command). המשימה של הצי החמישי היא מבצעי ביטחון ימי ושיתופי פעולה עם ציים ידידותיים על מנת לחזק את היכולות המבצעיות ולקדם את הביטחון והיציבות באזור פעילותו.

הצי החמישי ממוקם בבחריין וכולל בדרך כלל מעל לעשרים כלי שיט, כ-1,000 אנשי צוות חוף, וכ-15,000 ימאים, אנשי צוות אויר ונחתיים בקבוצת קרב של נושאת מטוסים, קבוצת נחיתה, מטוסי קרב ויחידות סיוע. הצי החמישי ערוך למענה מיידי לכל תגובה העשויה להידרש במצבי חירום, כולל סיוע במשימות האו"ם לשמירה על השלום ולמלחמה בפיראטים, סיוע בזמן אסונות טבע, ומשימות צבאיות במקרה של עימותים מקומיים.

איור 2.6 כוחות הקואליציה הערבית בהובלת ערב הסעודית

לציין שנכוחות הצי האמריקני באזור מותנית ברצון הטוב ובכוננות של המדינות הידידותיות המארחות.

התגברות המתיחות עם איראן, המלחמה בתימן, הברחות הנשק דרך הים האדום וסודאן, החשש לאי יציבות בערב הסעודית ובמצרים, ואירועים פוליטיים וצבאיים נוספים גרמו, וגורמים, לתגבור של הצי האמריקני באזור באמצעות כלי שיט מהצי השישי, אשר מוצב בים התיכון. מעבר של כלי שיט אמריקניים בתעלת סואץ לצורך ביצוע משימות פטרול בים האדום הוא עניין שבשגרה.

הנה ארבע דוגמאות לפעילות של אוניות הצי האמריקני בים האדום, אם במסגרת סיורים שגרתיים ואם במסגרת משימה מיוחדת:

1. ביוני 2010 עברו בתעלת סואץ מהים התיכון לים האדום 11 אוניות אמריקניות וסטי"ל ישראלי כאשר כלי שיט איראניים התכוונו להתקרב לחופי עזה. יום לפני המעבר התיירו המצרים את מעבר האוניות האיראניות.
2. ביולי 2013, שתי אוניות נושאות נחתים בסיור בים האדום התקרבו לחופי מצרים במהלך הדחת נשיא מצרים מוחמד מורסי.
3. בינואר 2015 נתפס נשיא תימן על ידי המורדים החות'ים השיעיים. שתי אוניות צי אמריקניות שנשאו מסוקים ונחתים (dock landing ship-1 amphibious assault ship) נכנסו לים האדום וניצבו בכוננות לצורך פינוי השגרירות האמריקנית במידה והמצב יתדרדר.
4. במאי 2016 עברה משחתת טילים מהצי השישי בים התיכון את תעלת סואץ בדרכה לים האדום לתקופת סיור שגרתי.

מבצע 'סופה נחרצת' במימי תימן

מרד החות'ים השיעיים נגד המשטר הסוני בתימן החל ביוני 2004. בסוף 2009 הטילה סעודיה מצור ימי על חופיה של צפון תימן כחלק מהסלמת המערכה נגד המורדים בדרום חצי האי ערב. כוחות הצי הסעודי ערכו חיפושים בכלי שיט, ואף השתלטו על אוניית סוחר איראנית שהובילה נשק למורדים. בינואר 2011 החלה בתימן הפיכה אזרחית (שהתרחשה לאחר ההפיכה בתוניסיה והיתה חלק 'מהאביב הערבי'). בהמשך, בחודש מאי, פרצה למעשה מלחמת אזרחים במדינה. בספטמבר 2014 כבשו המורדים החות'ים את הבירה. ב-26 במרץ 2015 פתחה קואליציה של מדינות ערביות ומוסלמיות, בהנהגת ערב הסעודית, במבצע 'סופה נחרצת', שמטרתו היתה להדוף את החות'ים ולהחזיר את השלטון לידי ממשל סוני.

הפעילות הימית המאורגנת החלה ב-28 במרץ 2015, עם פינוי דיפלומטים סעודים, ערבים ומערביים מהעיר עדן באמצעות כלי שיט מהצי של ערב הסעודית בשל חשש מהשתלטות החות'ים. ב-3 במאי נחת בעדן כוח קרקעי ראשון של כוחות הקואליציה הסעודית. במקביל, הטיל הצי הסעודי מצור על נמלי תימן. מטרת המצור היתה למנוע מהמורדים להתחמש בנשק ולקבל תגבורת של לוחמים מאיראן (פעילות שגם האיראנים וגם המורדים הכחישו).

כוחות מאיחוד האמירויות, כוויית, בחריין, קאטאר וירדן הצטרפו לכוחות של ערב הסעודית. מצרים ופקיסטן הודיעו שגם הן מצטרפות למבצע, ושבכוונתן לספק מטוסי קרב, כוחות צי, ובמקרה הצורך גם כוחות קרקע. ארבע אוניות של הצי המצרי נכנסו לים האדום ופנו לעבר מפרץ עדן. מטרתם של כלי השיט המצרים במבצע הוגדרה "כאבטחה של המים האסטרטגיים השולטים על הכניסה הדרומית לתעלת סואץ".

כלי השיט המצרים סיירו במצרי באב אל-מנדב, שם התגלתה נוכחות של כלי שיט מהצי האיראני (משחתת וקורבטה) שהגיעו ממפרץ עדן, שם עסקו קודם לכן בפעילות נגד הפיראטים. כפי הנראה גם נפתחה אש לאזהרה, והיה חשש להתנגשות ימית בין הצי האיראני לצי של כוחות הקואליציה. הצי הסעודי הגדיל את תחומי הסיוורם הימיים כדי למנוע הגעה של תגבורת ונשק לנמלי תימן. לפעילות זאת הצטרף גם הצי הפקיסטני, בעוד הכוחות הימיים של מצרים, סעודיה ואיחוד האמירויות עמדו בכוננות מבצעית באגף המערבי של הכוחות החות'ים על מנת לאיים על התקדמותם.

במקביל שלחה ארצות הברית את נושאת המטוסים 'רוזולט' להצטרף לחמשת כלי השיט האמריקניים שכבר שיטו באזור כדי לעצור כל כלי שיט איראני שעשוי לשאת נשק למורדים. ואכן, ספינות איראניות שנשאו אספקה לחות'ים נאלצו לסוב לאחור ולחזור לאיראן לאחר שארצות הברית איימה ליירטן. גם שתי נושאות מסוקים מאוישות בכוחות מרינס (USS Iwo Jima ו-USS Fort McHenry), שהיו בפעילות שגרתית בים האדום, הועמדו בכוננות על מנת לסייע למבצע. לאחר הצטרפותן של נושאת המטוסים לכוחות האמריקנים, הוגדרה מטרת נוכחותן על ידי הפנטגון: "להגיב על המצב הביטחוני המתדרדר...". המטרה פורסמה זמן קצר לאחר ההודעה הסעודית על גמר הפעילות הצבאית ועל תחילת המגעים לשם מציאת פתרון מדיני. למרות סיום הפעילות הצבאית, נשארה השייטת האיראנית באזור המצרים.

במהלך אוקטובר 2016 אירעו שלושה אירועים של ירי טילי חוף-ים באזור מצרי באב אל-מנדב מצד המורדים החות'ים. במקרה הראשון נפגעה באופן קשה ספינה של איחוד האמירויות, ובשני המקרים האחרים נורו טילים (בשני אירועים נפרדים) על המשחתת האמריקנית 'מייסון', אשר יירטה את הטילים ויצאה מהתקריות ללא פגע.

הים במפרץ עדן – CMF – Combined Maritime Forces והפעילות הימית נגד שודדי

מאז 2008, על פי בקשת ארגון האו"ם ובהתאם להחלטות הרלוונטיות של מועצת הביטחון ושל החוק הבינלאומי, פועלים באזור מערב האוקיאנוס ההודי ושלוש כוחות משימה במסגרת 'הכוח הימי המשולב' (Combined Maritime Force – CMF), וזאת במסגרת המאמץ הבינלאומי להילחם בפיראטיות הימית במפרץ עדן, בקרן אפריקה ובאוקיאנוס ההודי (מבצע 'מגן האוקיאנוס', Ocean Shield).

ה-CMF הוא כוח משימה ימי רב לאומי שהוקם על מנת לקדם את הביטחון, היציבות והשגשוג בכלכלי בשטח המקיף כ-3.2 מיליון מייל מרובעים של מים בינלאומיים שבהם מתנהלת חלק ניכר מהתנועה הימית העולמית. משימותיו העיקריות של כוח המשימה הן להביס את הטרור, למנוע פיראטיות ימית, לעודד ולתמוך בשיתוף פעולה בינלאומי ולהבטיח סביבה ימית בטוחה.

הכוח המשולב מורכב משלושה כוחות משימה: CTF-15, הממונה על ביטחון ימי ומלחמה בטרור; CTF-150, הממונה על מלחמה בפיראטיות הימית; ו-CTF-150 הממונה על הביטחון במפרץ הפרסי ועל שיתוף פעולה בינלאומי.

בכוח המשימה הרב לאומי משתתפות 31 מדינות: אוסטרליה, איחוד האמירויות, איטליה, איי סיישל, ארה"ב, בחרין, בלגיה, בריטניה, גרמניה, דנמרק, דרום קוריאה, הולנד, הפיליפינים, יוון, יפן, ירדן, כווית, מלזיה, ניו זילנד, נורווגיה, סינגפור, ספרד, עיראק, ערב הסעודית, פורטוגל, פקיסטן, צרפת, קנדה, טורקיה, תאילנד ותימן.

הפיקוד העליון נמצא בידי 'מפקד פיקוד המרכז של הצי האמריקני', בעוד המפקדים בשלושת כוחות המשימה מתחלפים מהמדינות המשתתפות. המפקדה הכללית נמצאת בבסיס הצי האמריקני בבחריין.

כוחות נוספים 'עצמאיים' המצטרפים לפעילות הם ציים מסין, הודו, איראן, ורוסיה. האיחוד האירופי המפעיל את 'כוח מבצע אטלנטה' (EU Naval Force Atlanta), הכולל את ספרד, גרמניה, בלגיה, צרפת, הולנד, נורווגיה, פורטוגל, שבדיה, איטליה ואסטוניה.

גם חברות הספנות נקטו באמצעים שונים על מנת למנוע חטיפת אוניות. החל מאמצעים טכנולוגיים וכלה בהצבה של צוותי ביטחון חמושים על האוניות, כל זאת בהתאם למסמך ההנחיות BMB4¹¹ (Best Management Practices for Protection against Somalia Based).

11 הנחיות למפעילי אוניות סוחר לתכנון ולביצוע מעבר באזורי סיכון להתקפות פיראטים: http://eunavfor.eu/wp-content/uploads/2013/01/bmp4-low-res_sept_5_2011.pdf

(Piracy) שהוא ספר הנחיות והצעות לרבי חובלים ומפעילים של אוניות סוחר לשם תכנון וביצוע מעבר באזורי סיכון לתקיפות פיראטיות.

לפי דיווחי IMB (International Maritime Bureau)¹², התרחשו בשנת 2010 באזור מפרץ עדן, הים האדום וסומליה 124 תקיפות. בשנת 2011 התרחשו 198 תקיפות; בשנת 2012 – 70 תקיפות; בשנת 2013 – 10 תקיפות; בשנת 2014 – 10 תקיפות; ואילו בשנת 2015 התרחשו שלוש תקיפות בלבד. שילוב של גורמים, ביניהם המאמץ המשולב של הכוחות הימיים, הפעילות של חברות הספנות, הכנת האוניות להתנגדות לחטיפה בהתאם למסמך BMP4, הצבה של צוותי הגנה חמושים על הספינות, התייצבות המצב הפוליטי בסומליה, והרתיעה ההולכת וגוברת של החברה הסומלית מפעילות פיראטית בשטחה גרמו לירידה משמעותית במספר התקיפות. עם זאת, יש ליכור שלפיראטים הסומליים עדיין יש את היכולות ואת האמצעים להמשיך בפעילותם, ושכל הצלחה, ולו גם בודדת, עשויה להגביר את המוטיבציה שלהם להמשיך בפעילותם.

פעילות הצי הסיני – The String of Pearls

בשנים האחרונות נוקטת סין בפעילות אגרסיבית ומגבירה את נוכחותה הצבאית בנקודות מפתח בים סין הדרומי, וזאת על ידי בנייה של מעגנים ושל מסלולי נחיתה על גבי שרטונות ואיים. מדיניות זו הובילה למחלוקות דיפלומטיות ומשפטיות עם מדינות אחרות באזור. במקביל, נעשות פעולות באזור האוקיינוס ההודי להרחיב את הנוכחות הימית הסינית באמצעות בנייה של תשתית ימית אזרחית במדינות ידידותיות לסין. אסטרטגיה זו זכתה לכינוי 'מחרוזת הפנינים' (String of Pearls). ההערכה היא שחיל הים וחיל האוויר הסיני יקימו ויחדשו 15 נמלים לשימוש אזרחי וצבאי, מהונג קונג ועד לקרן אפריקה. הנמלים כוללים את הונג קונג, את Sanya באי הסיני Hainan, את קבוצת 7 האיים והשרטונות בים סין הדרומי, את נמל Sihanoukville בקמבודיה, את האי Kra במלזיה, את Coco Island ו-Sittwe במיאנמר, את צ'יטאגונג בבנגלדש, את Hambantota בסרילנקה, את Marao במלדיביים, את Gwadar בפקיסטן, את Al-Ahdab בעיראק, את Lamu בקניה, ואת Port Sudan בסודאן. ההנחה היא שבסיוע נמלים אלו תגן סין בצורה אגרסיבית על נתיביה הימיים, המקומיים והאזוריים כאחת, ועל נקודות המשנק. נראה שסין מתכוונת לשרטט מחדש את קווי הגאופוליטיקה בדרום אסיה, מתוך כוונה לחדש את ימי גדולתה ואת מעמדה באמצעות בנייה של נמלים, צינורות נפט ותשתיות תחבורה.

איור 2.7 'מחרוזת הפנינים' של סין ונמלים של הצי הסיני בזירת האוקיינוס ההודי

כל 'פנינה' במחרוזת מייצגת נוכחות סינית קבועה, החל מחופי סין, לאורך נתיבי הים בים סין הדרומי ובאוקיינוס ההודי במזרח אפריקה, דרך הים האדום כלה בים התיכון. 'מחרוזת הפנינים' היא יוזמה ממשלתית סינית, כלכלית באופייה, שמטרתה כפולה: לאבטח את נתיבי הייבוא של סחורות חקלאיות, אנרגיה ומחצבים (בעיקר מאפריקה ומהמזרח התיכון) לסיין, ולאבטח את נתיבי הייצוא של סין לאירופה. הנמלים שאינם נמצאים על אדמה סינית נבנים על פי מודלים שונים של שיתופי פעולה כלכליים עם המדינות שבשטחן נמצא הנמל כגון BOT,¹³ מיזם משותף (JV) ועוד.

הפעילות של הצי הסיני באוקיינוס ההודי, במפרץ עדן ובים האדום, כולל מעבר דרך תעלת סואץ לים התיכון, ידועה, מוכרת ומתועדת. שלטונות סין אף מצהירים בגלוי על כוונתם להמשיך בסיוור הצוללות בנתיבי הסחר הימיים, ועל כוונתם להקים נמלים ותשתיות אשר יתמכו בפעילות הצי הסיני בקרן אפריקה כדי למנוע פשיטות פיראטיות. המכירה המיועדת של שמונה צוללות מתוצרת סין לפקיסטן תבטיח ללא ספק לצי הסיני כניסה חופשית וקבועה לנמלי פקיסטן. גם קבוצות איי סיישל והאיים המלדיביים מועמדות לשמש בסיסים משניים, ובכך לאפשר נוכחות קבועה של כלי שיט סיניים במרכז האוקיינוס ההודי. הקמת הבסיס הצבאי הסיני בנמל Obock שבגיבוטי, היא בגדר עובדה מוגמרת.

גם אם קיימים חילוקי דעות לגבי השאלה אם האסטרטגיה של 'מחרוזת הפנינים', היא בבחינת מהלך כלכלי גרידא או שמא היא נובעת מהרצון לרכוש אזורי השפעה צבאיים,

הרי כפי שאמר פרופסור ג'ימס הולמס: "רק בגלל שסין עדין לא בנתה בסיסים באוקיאנוס ההודי, אין משמעות הדבר שהוא לא תבנה בעתיד".¹⁴

סיכום

סקירה של השינויים באסטרטגיה הימית של המדינות השונות בזירה, כמו גם סקירה של המגמה הגוברת של אותן מדינות להתאים את הציים שלהן למאה העשרים ואחת באמצעות הצטיידות בכלי השיט מודרניים ותהליך החידוש וההתעצמות, מובילות למסקנה שבאסיה אכן מתקיים מרוץ חימוש ימי.

הודו מתכוונת לממש את האסטרטגיה הימית שלה מזה שנים ולשמור על מעמדה כמדינה המובילה באוקיאנוס ההודי. התרחבות הצי ההודי למעמד של צי מים כחולים למרחקים ארוכים (Blue water Navy), המצויד בנושאות מטוסים ובצוללות חדישות, יקל עליה להשיג את שאיפתה, אם כי היא צפויה להיתקל בקשיים מצד הצי הסיני האגרסיבי, השש לקבוע עובדות באוקיאנוס ההודי ובחופי אפריקה, כפי שקבע בים סין הדרומי.

אין לזלזל גם בהתפתחותו של הצי הפקיסטני, וזאת לאחר הזנחה רבת שנים. כעת, כאשר להנהגה הפקיסטנית ברור שמדינה עם חוף ארוך במיקום אסטרטגי זקוקה לצי חזק ומודרני, יש להניח שהיא תמשיך להיעתר לחיזוריה של סין כדי לאזן את יכולותיה בצפון האוקיאנוס ההודי מול שחקנים אחרים בזירה.

מאז החלה סין בפעילות מוגברת בים סין הדרומי ובאוקיאנוס ההודי (כמו גם בים סין המזרחי), שינו המדינות השוכנות לחופי ימים אלו את האסטרטגיה הימית שלהן והן מגבירות את קצב הבנייה והחידוש של הציים שלהן. המשמעות של שינויים אלו היא מרוץ חימוש ימי בדרום אסיה ובדרום-מזרח אסיה.

סין, שבמשך דורות אימצה אסטרטגיה יבשתית, הבינה את הצורך הדחוף – עם הפיכתה לאחת הייבואניות והייצואניות המובילות בעולם – בטיפוח נתיבי הסחר הימיים שלה ונוקטת באסטרטגית 'מחרוזת הפנינים' כדי להקים בסיסים ונמלים לאורך נתיבי שיט המרכזיים ובכך לאבטח את הייבוא של אנרגיה, מחצבים ומזון מהמפרץ הפרסי ומאפריקה לסין, ואת הייצוא הסיני לאירופה, כמו גם בשיפור מעמדה הגאופוליטי בעולם.

כוונתה של איראן היא להרחיב את השפעתה במדינות ערב ובנתיבי השיט שלהן באמצעות תגבור הנוכחות הצבאית הימית שלה, וזאת בנוסף לפעולות הפוליטיות והדתיות

China Could Still Build 'String of Pearls' <http://thediplomat.com/2014/11/china-could-still-build-string-of-pearls> 14

שהיא נוקטת. מפקד חיל הים האיראני, אדמירל Sayyari, הכריז שהצי האיראני מקיים נוכחות בצפון האוקיאנוס ההודי ובמפרץ עדן ובכוונתה של איראן להמשיך בנוכחות זאת באופן קבוע. ואכן לאיראן קשרים ופעילות ימית צבאית עם סודאן, סומליה ואריתריאה. נוכחותו של הצי האיראני ופעילותו בקרן אפריקה ובמפרץ הפרסי נגד הפיראטים, כמו גם מעורבותה במלחמה בתימן, משפיעים באופן ניכר על אופי הנוכחות של מצרים ושל ערב הסעודית באזור, כמו גם על העוצמה של נוכחות זו. הדאגה המשותפת לנוכח המהלכים האיראניים הובילה לשיתוף פעולה הולך ומתהדק בין מצרים לערב הסעודית בניסיון להפחית במעמדה של איראן ולסכל את ניסיונותיה להשתלט על המבואות לים האדום.

היחסים הפוליטיים בין סעודיה למצרים משתפרים לאור המשימה המשותפת למנוע התחזקות של איראן בים האדום. התרגילים המשותפים, התיאומים, וההסכם בדבר החזרת האיים טיראן וסנפיר במבואות מפרץ אילת באפריל 2016, מהווים הוכחה לדאגה של שני הצדדים ולניסיונותיהם לשנות את המצב, או לכל הפחות לבלום את ההתקדמות האיראנית. הרכישה המצרית של שתי נושאות מסוקים, כמו גם הלוחמה האמפיבית מצדה, מאפשרת להקנות לה אפשרות למיקום 'שני בסיסים' ימיים בים התיכון או בים האדום או בים הערבי בהתאם להתפתחויות ולאופי התגובה הנדרש. אין ספק שפעולה כזאת מהווה שינוי משמעותי במדיניות המצרית בנוגע לשליחת כוחות צבאיים לאזורים בעלי עניין, וזאת לאור הקשרים המתהדקים עם ערב הסעודית ומדינות אסלאמיות סוניות מתונות.

הפעילות הפיראטית באזור מפרץ עדן ובסומליה סוכלה כמעט לחלוטין הודות לפעילות צבאית של קרוב ל-35 מדינות ושל היערכות נכונה של סקטור הספנות. סיורים אוויריים ופעילות מרוכזת של כלי שיט ושל כוחות ההשתלטות תרמו לשיתוף פעולה בינלאומי ולרכישה של ניסיון מבצעי של הציים שהיו מעורבים בפעילות.

העובדה שהים האדום משמש נתיב להברחת נשק, שמקורו בדרך כלל באיראן, לארגוני טרור פלסטינים, לחיזבאללה ולמורדים החות'ים, מוסיפה ממד של פעילות צבאית, שמטרתה לאתר ולעצור כלי שיט המעורבים בהברחות. האוניות המברחות נשק מגיעות בדרך כלל לפורט סודאן. משם מובל הנשק בדרך יבשתית למצרים ולחצי האי סיני. הפעילות לעצירת ההברחה משותפת למספר מדינות.

לסיכום, נראה ששני האירועים העיקריים המשפיעים מבחינה גאופוליטית וגאואסטרטגית על המצב באוקיאנוס ההודי ושלוחותיו הם החיכוכים במפרץ הפרסי בין צי משמרות המהפכה האיראני ובין הצי האמריקני ובעלות בריתו, ואסטרטגית 'מחרוזת הפנינים' הסינית. מסיבות רבות, קיימת אפשרות ששני הקונפליקטים האלו יתרחב ולאזורים ימיים נוספים, בעיקר לקרן אפריקה וליים האדום.